

ZBIGNIEWAS SZYMAŃSKIS

Gimė Vilniuje 1927 metais. Po karo apsigyveno Gdanske, kur baigė Aukštąją inžinerijos mokyklą, nuo 1951 m. dirbo architektu ir statybų vadovu. Vienas jo architektūrinių kūrinių – Švenčiausios Viešpaties Jėzaus širdies bažnyčia Gdynėje. Eilėraščius, kuriuose dažna Vilniaus tematika, rašo nuo 1950 m. Išleido daug poezijos rinkinių. Yra Lenkijos rašytojų draugijos narys.

Mano kelionė į Lietuvą

Z B I G N I E W A S S Z Y M A Ń S K I S

Šių metų vasarą gavau Kultūros instituto prie Lenkijos ambasados kvietimą liepos mėnesį atvykti į Vilnių, į Thomo Manno festivalį, ir surengti kelis autorinius vakarus.

Instituto darbuotojai nutarė, kad pirmasis autorinis vakaras vyks Vilniuje, o kitas – Nidoje, kurioje prieš karą gyveno Thomas Mannas.

Mano vakaro Nidoje programoje buvo numatyta, jog prisiminsiu Gdansko atstatymą, kuriame kaip architektas nuo 1947 metų nuolatos dalyvavau dirbdamas projektavimo biuruose ir tiesiogiai statybvietėse Gdansko senamiestyje. Dar ir šiandien, nors jau nebedirbu pagal profesiją, esu dažnai prašomas konsultuoti atstatant ar restauruojant senus istorinius pastatus.

Profesinę veiklą pradėjau, kaip jau minėjau, 1947 metais; buvau paskirtas statybos vadovu, nors veikiau tai buvo pratęsta praktika, nes mokyklos baigimo diplomo dar neturėjau. Vadovavau Šv. Mikalojaus bažnyčios statybai pačiame Gdansko senamiesčio centre. Tai buvo mažiausiai nukentėjusi bažnyčia, o mano uždavinys buvo nuimti tolį nuo laikinai juo uždengto stogo, atstatyti vieną iš apgadintų skliautų ir tris navas apdengti olandiškomis čerpėmis.

Bažnyčia priklausė dominikonams, ir vienuolyno prioras kasdien mediniais laiptais kopdavo prie skliauto pasižiūrėti, kaip mums sekasi darbas. Tuo laiku būdavo labai sunku gauti statybinių medžiagų. Gdanskas buvo sugriautas. Gatvėse stūksojo nuolaužų kalnai, siekiantys antrą aukštą, o žmonės vaikščiojo išmintais takais.

Daug įdomių dalykų tuo laikotarpiu nutikdavo. Pamenu, pavyzdžiui, kaip mums pavyko paleisti senovišką keltuvą statybinėms medžiagoms kelti. Tai buvo, regis, pusės metro skersmens stulpas, kuris būdavo sukamas kaip inkaro keltuvai – einant ratu ir spaudžiant ažuolinius skersinius. Taip būdavo vyniojama virvė ir užkeiliama ant stogo keliasdešimt čerpių. Vėliau mums atvežė normalų liftą, tačiau šis senovinis, bet labai patikimas įrenginys daugiau kaip savaitę lengvino mūsų darbą.

Prisimenu dar, kaip kartą atstatymo darbus dirbantys darbininkai man pareiškė, jog pasiliks ilgiau, kad paruoštų medžiagas rytojaus dienai. Suintriguotas neįprastu jų darbštumu atsistojau palei Jurgio bokštą, žiūriu – ogi statinėje, pririštoje prie keltuvo virvių, leidžiasi kažkoks jaunuolis ir, sustojęs ties dominikonų mūrinuko antru aukštu, čiumpa lauke ant palangės išdėliotas žąsis ir tuoj vėl pakyla į viršų.

Kitą dieną prioras, kaip įprasta, užsiropštė pas mus į pastogę ir sako: „Mus žada aplankyti vyskupas. Ruošiasi pavaišinti žąsimis, tik, deja, katinai buvo greitesni ir visas žąsis nuo lango nukniaukė.“ Pagalvojau sau tyliai: mačiau, kokie ten katinai buvo.

Štai tiek prisiminimų apie mano pirmąją statybą, kurioje buvau skambiai pramintas statybos vadovu. Vėliau jau kaip diplomuotas inžinierius dirbau keliasdešimtyje objektų, tiek atstatant senus istorinius pastatus, tiek statant naujus. Mano akyse Gdanskas gražėjo ir pamažu tapo patrauklus miestas. Atsakingųjų asmenų ginčus, ar jį verta atstatyti iš griuvėsių, ar verčiau statyti šiuolaikinį miestą, laimėjo mūsų grupė. Mums pavyko gauti Varšuvos pritarimą koncepcijai atstatyti jį tokį, koks buvo prieš karą. Projektus rengė daugiausia architektai iš Vilniaus, Lvovo, Varšuvos, jie buvo pamilę Gdanską. Karščiausi Gdansko senamiesčio atstatymo šalininkai buvo architektai iš Vilniaus ir Lvovo.

Sunku, labai sunku per kelias valandas papasakoti net ir apie savaitę mūsų darbo atstatant Gdanską. Mūsų laukė tiek naujų atradimų, netikėtumų ir problemų, o juk tik po 60 metų pavyko atlikti detalią senamiesčio architektūros inventorizaciją. Mus pasiekė iš Vokietijos atvežtos vertingiausių, 1942 ir 1943 metais inventori-

zuotų objektų nuotraukos ir piešiniai. Dokumentų autorius tarsi nujautė, jog toks gražus miestas gali liautis egzistavęs.

Mano garbusis draugas Lvovietis Stanisławas Michelis nuo 1948 metų kovojo už senąjį Gdanską. Šiam tikslui parengė daugybę projektų ir maketų, dažnai be jokio užsakymo ar užmokesčio – vien tam, kad išsaugotų kokį nors objektą ar gatvę, į kuriuos kėsinosi „jauni ir įsiutę“, norintys viską pastatyti iš stiklo ir aliuminio, – tokio barbarizmo pavyzdys gali būti pastatai priešais Gdansko centrinę stotį. Deja, mes senstame ir mūsų gretos retėja. Verta aplankyti šį miestą ir pamatyti, kiek mums pavyko išgelbėti jo istorinių pastatų.

Turėčiau, žinoma, daugiau papasakoti apie antrąją savo mūžą – poeziją. Susižavėjęs miestu parašiau daugybę eilėraščių, išleidau 16 poezijos knygų bei kelias pasakėles vaikams. Visų jų veiksmas vyksta Gdanske.

Vieną iš poezijos tomelių, pavadintą „Gdanskas“, gausiai iliustravo dailininkas Janas Miška, kuris šiuo metu skina laurus abiejuose žemės pusrutuliuose.

Prieš keliolika metų, gal 1988-aisiais, buvau vienas iš „Gdansko leidyklos“ steigėjų. Paskutinės mūsų išleistos knygos buvo reprintai: prof. Kłoso „Vilnius“ ir prof. Romerio „Lvovas“ iš „Lenkijos žemės stebuklų“ serijos.

„Gdansko leidykla“ buvo nedidelė bendrija, kurios visą valdybą sudarė žmonės, kilę iš Vilniaus, Vilniuje buvo gimusi – tiesa, jau po karo – ir stebėtojų tarybos pirmininkė.

Taip tad iš meilės gimtosioms vietoms „Vilniaus“ reprintą išleisdome 50 tūkst. egzempliorių tiražu. Mūsų mažytei bendrijai tai buvo per sunki našta ir ji bankrutavo. Po daugelio metų susitikau prieškario leidėją, kuris paprotino mane, kad tokie leidiniai leidžiami 500 vienetų tiražu. Kaip matote, pavyko išgyventi per Vilniaus sukilimą, o neatlaikiau „Vilniaus“ leidybos sunkumų.

Negana to, pažįstami lietuviai, nežinodami, kodėl pasišovėme spausdinti knygą tokiu dideliu tiražu, apkaltino mus nacionalizmu. Niekas, žinoma, nenutuokė, jog tai darėme paskatinti sentimentų gimtajam miestui – Vilniui.

Grįžtu prie nūdienos. Labai apsidžiaugiau gavęs kvietimą apsilankyti Vilniuje, tačiau galvojau, kaip ten nukakti? Važiuoti autobusu visą naktį būtų kankynė, o traukiniu per Baltarusiją – irgi ne itin norisi.

Išgelbėjo mane Tadeusz Truchanowiczius, „Gdansko leidyklos“ pirmininkės vyras, sutikęs nuvežti mane į Vilnių ir Nidą. Jis nepažinojo nei Vilniaus, nei Lietuvos, todėl baiminosi, kad keliai bus blogi, o sąlygos sudėtingos. Bet jis labai nustebo, nes jūsų keliai puikūs, o ir priimti buvome labai šiltai.

Ir štai vėl ta kaitri vasara, 1944-ųjų liepa, kai aš, 17-metis Armijos krajojvos kareivis, dalyvavau vaduojant Vilnių.

Kautynės prasidėjo liepos 7-ą, tačiau vyriausiojo komisaro įsakymas civiliams gyventojams ir mums, pažįstantiems kiekvieną Vilniaus gatvelę, palikti miestą sugriovė Armijos krajojvos sukilimo planą. Šimtuose namų jau pasiruošusios laukė smogiamosios Armijos krajojvos grupės, kurios dabar kartu su civiliais turėjo trauktis iš miesto. Vilnius tapo tvirtove, o mes tokiu būdu buvome priversti po keliolikos dienų šturmuoti miestą iš išorės. Vis dėlto išstūmėme vokiečių įgulą, tačiau jau Raudonosios armijos padedami.

Vieną liepos dieną būrio vadas paskyrė mane perplaukti Nerį iš buvusios Legiono gatvės pusės, kur jo nurodytu numeriu turėjo būti brigados štabas. Penktą ryto jau buvau prie upės, mundurą prisirišau diržu virš galvos ir nusiyrčiau. Nuplaukiau iki aikštelės kitame krante, apsivilkau. Tuščia, tylu, nematyti nė gyvos dvasios.

Matau tik, kad riogso kažkokios apkastos patrankos, o netoliese peša žolę tvirti arkliai. „Štai, galvoju, visa tai paliko vokiečių įgulą“, – ir einu toliau Legiono gatve dairydamasis nurodyto namo. Tylu, soduose gėlių jūra ir nė gyvos dvasios. Nuėjau gal 300 metrų svarstydamas, ar nenuskynus kelių rožių, mat mieste palikau kelias mielas mergaites. Vis dėlto susitvardžiau pamanęs, kad rūsčiam kariui nevalia to daryti.

Pagalčiau nusigavau prie namo, kuriame turėjau prisistatyti.

Atveriu vartelius ir... Susidūriau su atsišliejusiu į sieną, snaudžiančiu vokiečių sargybiniu. Abu išsigandome, o aš iš to netikėtumo klausiu jo vokiškai, kur yra lenkų partizanų štabas? Sargybinis, mano

amžiaus vaikinai, aiškina man vokiškai, kad čia vermachto pionierių dalinys. Dairausi po kiemą, o ten didžiulės stirtos balnų, kuprinių ir dar kažkokios amunicijos. Sargybinis, matyt, dar irgi ligi galo nepabudęs, paduoda man balną ir sako: „Bitte“. Aš dėkoju. Jis išrenka puikią kuprinę, tokią aptrauktą veršio oda, ir liepia imti. Vėl dėkoju. Sargybinis jau tikriausiai visai prasiblaivė, nes rodo į mano mundurą ir sako: „Nusivilk mundurą, nes tuojau bus signalas keltis ir karininkai nušaus tave.“ Nusivelku palaidinę, pasikabinu ant rankos, pistoletą paslepiu po apačia ir jau esu vienais marškiniais. Iš ūkio dalies buvau gavęs tokias kelnes, kokias dėvėdavo vokiečių lakūnai. Tada jis sako: „Dabar gerai“, o aš klausiu, ar jis nešaus į mane, kai eisiu. Jis tikina, jog ne. Slenku pamažu, jausdamas jo žvilgsnį nugaroje ir svarstau: ketina šauti ar ne? Matau, išėjo priešais vartelius, bet karabino nenusikabina, vadinasi, nešaus. Tuo momentu iš namo pasipila vokiečių kareiviai, kaip ir aš vienomis kelnėmis ir marškiniais, ir bėga prie Neries praustis tyrame šaltame vandenyje.

Praeinu pro patrankas, kurios pirma man pasirodė apleistos, ir matau, kad artileristai jau ruošiasi kažkokiai tolimai grėsmingai salvei.

Tą akimirką, kai esu vos keli metrai nuo jų, drioksteli toks trenksmas, prie kurio nebuvo prateš. Krūptelėjau, o artileristai juokiasi: tai tau kareivis, trenksmo bijo.

Skuodžiu prie upės, apsimitu, kad prausiuosi, ir neriu į kairę, kur tankūs brūzgynai, o paskui į kitą krantą, drebėdamas, ar kas neužsimanys manęs medžioti. Pavyko, niekas nešovė. Netrukus raportavau vadui, kad mūsų štabo ten dar nėra.

Paskui paskutinį kartą žygiuojame per Antakalnį ir pasukame į Ašmenos plentą, nes, regis, buvo nurodyta dislokacijos vieta prie Turgelių. Naktį mus, kaip ir kitus būrius, nuginklavo raudonarmiečių frontininkai aiškindami, kad turime atiduoti savo ginklus, nes gausime geresnius – rusiškus.

O kas nutiko vėliau, visiems žinoma: stovykla Medininkuose, vėliau laipinimas į prekinį vagoną Kenoje, o rugsėjo 4-osios naktį girdžiu – groja krakoviaką. Durys, lig tol užraizgytos viela, atsidaro,

sargybos nėra, raudona stotis su užrašu „Kaluga“ ir transparentas „Sveikiname Raudonosios armijos savanorius“.

Štai taip šeši tūkstančiai Armijos krajobos karių tapo Raudonosios armijos 361-ojo gvardijos pėstininkų pulko „savanoriais“.

Kelių mėnesių mokymai, nauji mundurai, nauji ginklai – ir jau esame pasiruošę į frontą. Oi, kaip norėjosi ten būti, nes frontas tąsyk buvo prie Varšuvos.

Tačiau tuo metu į Maskvą atvyksta Mikołajczyk ir veda derybas su rusų vadovybe. Šių derybų rezultatas „išgelbsti“ mus nuo fronto. Jei jis būtų galėjęs išgirsti mūsų „dėkingumo“ žodžius! Bet nieko nepadarysi, mus perkelia į pamaskvę kirsti miško.

Vienintelė paguoda mums buvo tai, kad bemaž visi 1946 metais buvo demobilizuoti ir grįžo į Lenkiją.

Štai tokie sudėtingi buvo mūsų vilnietiški likimai.

Pranešimas perskaitytas 2006 m. liepos 21 d.

Iš lenkų k. vertė Vyturys Jarutis

Meine Reise nach Litauen

— Z B I G N I E W S Z Y M A Ń S K I

In diesem Sommer bekam ich vom Polnischen Institut in Vilnius die Einladung, „anlässlich des Thomas-Mann-Festivals im Juli nach Vilnius zu kommen und an mehreren Autorenabenden teilzunehmen“.

Im Institut wurde beschlossen, den ersten Autorenabend in Vilnius durchzuführen und den zweiten in Nida, wo vor dem Krieg Thomas Mann gelebt hat.

Das Programm in Nida sah vor, dass ich meinen Beitrag zum Wiederaufbau von Gdańsk präsentiere, denn ab 1947 arbeitete ich sowohl als Architekt in diversen Projektierungsbüros als auch direkt am Wiederaufbau in der Altstadt von Gdańsk. Obwohl ich als Architekt schon längst aufgehört habe, werde ich immer noch oft beim Wiederaufbau oder beim Restaurieren alter Gebäude als Berater herangezogen.

Wie bereits erwähnt, begann ich meine berufliche Laufbahn im Jahre 1947 als Bauleiter, es handelte sich dabei eher um ein verlängertes Praktikum, denn damals hatte ich noch keinen Abschluss.

Ich leitete den Wiederaufbau der Nikolaus-Kirche, die mitten in der Altstadt lag und die am wenigsten in Mitleidenschaft gezogen worden war. Meine Aufgabe bestand darin, die provisorische Bedachung aus Dachpappe abzunehmen, eines der beschädigten Gewölbe zu restaurieren und drei Kirchenschiffe mit holländischen Dachziegeln zu decken.